

Dialektologie

Dialektologie se zabývá studiem nářečí (dialektů). Jako samostatná jazykovědná disciplína s vlastní metodikou se česká dialektologie začala utvářet v polovině 19. století. První soubornou prací o českých a slovenských nářečích jsou *Základové dialektologie československé* (1894) **Aloise V. Šembery**. Další významnou studií je dvojdílná *Dialektologie moravská* (1886, 1895) **Františka Bartoše**. V české dialektologii sehrála významnou úlohu tzv. „brněnská škola“, spjatá se jmény **Bohuslava Havránka** a **Františka Trávníčka**.

Nářečí (dialekt) je nespisovná mluva vznikající místní obměnou celonárodního jazyka, soubor jazykových prostředků, který slouží jako nástroj dorozumívání pouze části národa, a to jen v oblasti běžného denního styku. Každé nářečí má jednak znaky společné pro celou jazykovou jednotku, k níž dané nářečí patří, jednak znaky, jimiž je charakterizováno jako samostatná nářeční jednotka. **Nivelizací** (vyrovnáváním nářečních rozdílů) starých místních nářečí vznikají **nadnářečí (interdialekty, obecná nářečí)**. Interdialekty směřují ve svém vývoji k relativně jednotné celonárodní nespisovné mluvě, velmi blízké hovorové spisovné češtině, se kterou do značné míry splývají. Hranice nářečního jevu označujeme termínem **isoglosa**.

Vývoj nářečí

Jazykové změny se neuskutečňují na území jednoho národního jazyka najednou, nýbrž postupně. Mají své centrum vzniku a z něho se šíří přirozeným stykem obyvatelstva po celém území. Jazykové změny, které formovaly spisovnou češtinu, vznikaly v středních Čechách (protože Praha a její okolí byly od zániku Velkomoravské říše politickým a kulturním centrem českých zemí). Odtud se šířily za příznivých podmínek po celém území až na jeho okraje. V době ztížené komunikace měly rozsah menší, většinou nedosáhly okrajových oblastí. To znamená, že se v okrajových regionech prováděly tyto změny se zpožděním nebo se neprovedly vůbec. Okrajové dialekty, uchovávané po jistou dobu nebo až dodnes starší stav jazyka, se tak stávají důležitým svědectvím o vývojových etapách češtiny. I v ostatních dialektech nacházíme pozůstatky staršího stavu, proto jsou nářečí (a zvláště územní rozšíření jednotlivých nářečních jevů) cenným doplňujícím pramenem pro poznání historického vývoje jazyka:

Např. stč. změna *ú > au > ou* byla provedena ve spisovné češtině i ve většině dialektů (*múka > mouka*, ve střmor. nářečích se *ou* dále měnilo v *ó - móka*). Původní *ú* zůstalo zachováno jen na okrajích českého jazykového území: na západě na nejzazším okraji jzč. nářečí (*muka, chalúpka/chalupka*), ve vmor. dialektech a ve zkrácené podobě v nářečích slez. (vmor. *múka*, slez. *muka*). Takže vmor. slovo *múka* odráží podobu slova v češtině 11. – 14. století.

Nářeční rozdíly na území českého jazyka jsou převážně poměrně mladé, pocházejí až z doby historického vývoje zhruba od 12. století. Tyto rozdíly vyplývají zčásti z výše uvedené skutečnosti o „centru“ a „periferii“, ve které je mnohdy zachován starší stav. Dalším důvodem bylo to, že starší společný stav se v různých částech měnil různým způsobem, do východních úseků pronikly některé změny slovenské, do severovýchodní části zase některé jevy z polštiny.

Pokud jde o základní diferenciativní znaky, změny *y > ej* a *ú > ou*, které se dovršovaly hlavně koncem 14. století, zasáhly naprostou většinu jazykového území mimo oblast dnešních slezských nářečí a východomoravského nářečí, dále pak pouze u jzčes. oblasti nebyla provedena změna *ú > ou*. Těmito

dvěma změnami se vytvořila v první etapě velká nářeční skupina česko-středomoravská, zasahující do západních okrajů dnešních nářečí východomoravských, na druhé straně menší okrajová skupina východomoravsko-slezská, zachovávající původní stav. Teprve v další etapě se monoftongizací *ej, ou > é, ó*, která probíhala asi od první poloviny 16. století snad do 17. století, odlišilo středomoravské nářečí od české nářeční skupiny a přibližně v téže době zánikem významotvorné délky samohlásek, tj. změnou *j, ú > y, u* slezská nářečí od nářečí východomoravských.

Postupná likvidace feudálního řádu od posledních desetiletí 18. století, přinášející mimo jiné uvolnění pohybu obyvatelstva a novodobý růst průmyslových center, rozvoj dopravy atd. mají za následek zvýšení mezinářečního styku. Šíření vzdělání a rozvoj prostředků hromadné jazykové komunikace na dálku (tisk, rozhlas, film, televize, internet) přispívá k jednotčímu působení spisovného jazyka. Za těchto okolností se nářečí už v kapitalistickém údobí stávají kategorií přežitkovou a počínají se nejprve zvolna, postupně však zrychlujícím se tempem, rozkládat. Interference nářečních systémů v běžném denním styku má za následek, že mluvčí upouští především od nápadných znaků svého nářečí a přizpůsobují se mluvě většiny v daném prostředí. Z výraznějších znaků zpravidla pak ustupují jevy příznačné jen pro menší úseky, zatímco znaky společné velkým oblastem bývají odolnější. Tímto způsobem vznikají v rámci jednotlivých nářečních skupin neutralizovaná tzv. obecná nářečí (interdialekty), které zachovávají jen základní znaky společné celé nebo téměř celé skupině, oblastní rozdíly uvnitř skupiny jsou víceméně vyrovnány, a to většinou ve prospěch podob shodných se spisovnou češtinou.

Dělení nářečí

Dialekty dělíme na nářečí sociální (společenská) a zeměpisná (geografická, teritoriální).

Sociální nářečí (společenská nářečí, sociolekty) – mluva, jejíž užívání je omezeno na určitou sociální skupinu daného jazykového společenství. Zahrnuje soubor nespisovných jazykových prostředků, užívaných v profesionální, zájmové nebo sociálně kompaktní skupině lidí. Jedná se o nestrukturní útvary (nemají vlastní gramatickou stavbu a jádro slovní zásoby), opírají se proto o strukturu některého místního nářečí. K sociolektům patří:

- 1) **Profesionalismy** (profesní mluva) – nespisovné profesionální výrazy různých oborů, kterých se mezi pracovníky oněch oborů užívá třeba po celém území, avšak příslušníkům jiných zaměstnání bývají mnohdy neznámé (*ķerner* – důlčik, *ķopna* – stropnice apod.).
- 2) **Slang** – záměrná deformace jazykových prostředků, často emocionálně zabarvené výrazy. (Kromě toho najdeme v literatuře ještě termín **ķargon**, který je definován jako nespisovná, obvykle slangová mluva některých skupin společnosti). Jedná se o mluvu zájmových skupin, takže rozeznáváme např. slang studentský, myslivecký, mluvu sportovců apod. (studentský slang: *anglína* – angličtina, *ķříd'as* – třídní učitel, *ķasa* – pětka, myslivecký slang: *ķarva* – krev, *ķvěřta* – oči apod.).
- 3) **Argot** – pracuje s podobnými jazykovými prostředky jako slang, proto od něho někdy nebývá odlišován. Někteří autoři označují argot jako „mluvu deklasovaných živlů“, neboť se jednalo zejména o mluvu, kterou užívaly skupiny stojící na okraji společnosti, např. profesionální tuláci, zloději, prostitutky apod. Jedná se o „utajený“ jazykový kód, úmyslně odlišný od běžné mluvy tak, aby byla nesrozumitelná pro nezasvěceného (*ķáča* – pokladna, *ķhlupatý* – policie, *ķřík'ka* – pistole apod.).

Geografická nářečí (zeměpisná nářečí): mluva, jejíž užívání je omezeno na určitou geografické území. Historický vývoj českého jazyka vedl ke vzniku 4 základních nářečních skupin:

1. Nářečí **česká** (v užším smyslu): Čechy a západní Morava (dále označeno jako Č)
2. Nářečí **středomoravská** (dř. hanácká) – střed Moravy (dále označeno jako H)
3. Nářečí **slezská** (dř. lašská) – Slezsko (dále označeno jako L)
4. Nářečí **východomoravská** (dř. moravskoslovenská) – východní Morava (dále označeno jako M)

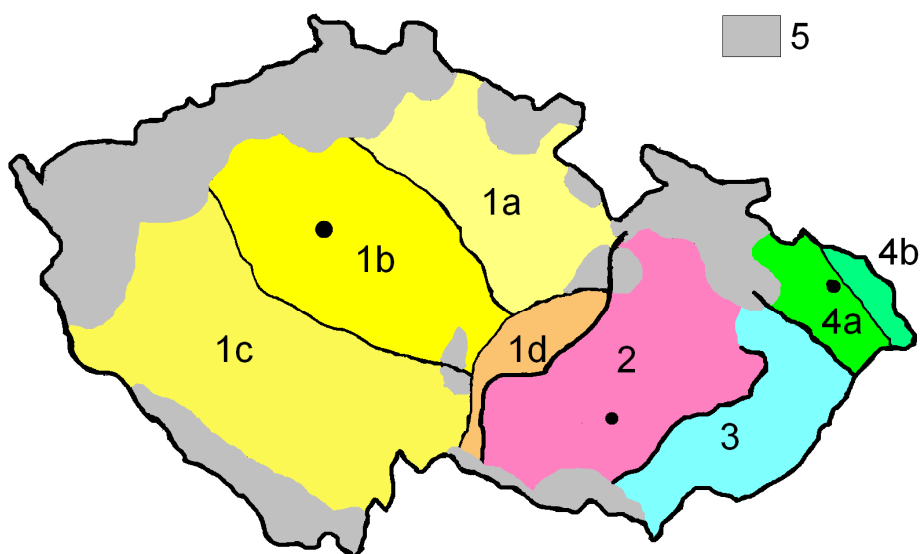
Základem dělení jsou tyto hláskové znaky:

1. <i>y (i) > ej > é :</i>	Č – <i>mlýn > mlejn, nosík > nosejk</i> H – <i>mlýn > mlén, nosík > nosék</i> L – <i>mlýn > młyn, nosík > nosik</i> M – <i>mlýn > młyn, nosík > nosík</i>
2. <i>ú > ou > ó</i>	Č – stč. <i>nesú > nesou</i> H – stč. <i>nesú > nesó</i> L – stč. <i>nesú > ňesu</i> M – stč. <i>nesú > nesú</i>
3. <i>aj > ej > é</i>	Č – stč. <i>daj > dej</i> H – stč. <i>daj > dé</i> L – stč. <i>daj > daj</i> M – stč. <i>daj > daj</i>
4. kvantita	L – ztráta vokalickej kvantity (16. st.)

Tyto základní znaky lze schematicky ukázat na větě, kterou uvádí B. Havránek:

- Č: *Dej mouku ze mlejna na vozejk.*
H: *Dé móku ze mléna na vozék.*
L: *Daj muku ze mlyna na vozík.*
M: *Daj múku ze młyna na vozík.*

Základní rozdělení českých nářečí

Mapa nářečí češtiny:

- 1 – česká skupina (1a – severovýchodočeská podskupina, 1b – středočeská podskupina, 1c – jihozápadočeská podskupina, 1d – jihovýchodočeská)
2 – středomoravská skupina
3 – východomoravská skupina
4 – slezská skupina (4a – slezskomoravská podskupina, 4b – slezskopolská podskupina)
5 – nářečně různorodé oblasti

Zdroj: Wikipedia. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Czech_dialects.PNG

Pozn. Rozsah jednotlivých nářečí je možno určit podle rozsahu střmor. nářečí. Ta zabírají celou střední Moravu - území vymezené přibližně čtyřúhelníkem Zábřeh - Přerov - Znojmo - Jihlava - Zábřeh. Na západ od nich jsou nářečí česká, v severovýchodním cípu Moravy a ve Slezsku nářečí slezská a na východní Moravě až k hranicím Slovenska nářečí východomoravská.

Česká nářečí v užším smyslu (tj. na území Čech a přilehlé části Moravy):

1. **Středočeská podskupina** – centrální oblast od sz. k jv. Na severu za Mělník, Nymburk, Poděbrady, Kolín, Čáslav, Chotěboř, na jih po Rakovník, Příbram, Milevsko, Tábor, Pacov a Pelhřimov.

Okrajový úsek lounsko-litoměřický (zvl. na Třebívlicku).

2. **Jihozápadočeská podskupina** – na východ až do jz. Moravy za Třešť, Telč, Dačice.

Chodské nářečí

Doudlebské nářečí

3. **Severovýchodočeská podskupina** – na východě sv. od Lanškrouna sousedí se střm. skupinou.

Podještědské nářečí

Podkerkonošské nářečí

Nářečí náchodskébo výběžku

Petácké (východolitomyšlské) nářečí

4. **Jihovýchodočeská (českomoravská) podskupina** – od pomezí býv. Svitavsko-lanškrounského něm. ostrova přerušeno dřívějším ostrovem jihlavským.

Žďársko-bystrický (severní) úsek

Jemnický (jižní) úsek

Nářečí středomoravská (dř. hanácká):

1. **Jižní podskupina** – jz. a již. Morava od Mor. Budějovice, Třebíč, Valmez, Kunštát, sever – Boskovice, Vyškov, k východu po Slavkov u Brna.

Horské nářečí (Tišnov, Blansko, Sloup)

Znojenské nářečí

2. **Centrální (severní) podskupina** – na sever Šumperk, Zábřeh, na východ – za Olomouc a Prostějov

3. **Západní podskupina** – Zábřežský (severní) úsek, Kunštátsko-moravskobudějovický (jižní) úsek

4. **Východní podskupina** – Kojetínsko-přerovský (sev.) úsek, Slavkovsko-bučovický (jíz.) úsek

Čuhácké nářečí

Nářečí východomoravská (dř. moravskoslovenská)

1. **Slovácká (jižní) podskupina** – Slovácko (Moravské Slovensko) na sever po Zlín a Valašské Klobouky. Záp. hranice od Napajedel, Uh. Hradiště a Veselí n. Mor, již. od Kyjova a záp. Od Břeclavi.

2. **Valašská (severní) podskupina** – Moravské Valašsko, na sever.západně a jižně od Nového Jičina po slezskou hranici.

3. **Západní podskupina**

Nářečí na Hranicku

Kelčské nářečí (Kelč jihovýchodně od Hranic)

Dolské nářečí (od záp. přiléhá k Uher. Hradišti, od Babic k Polešovicím)

4. **Kopaničářská podskupina** – osady při moravsko-slovenské hranici sv. a vých. od Strážnice na záp. svazích již. úseku Bílých Karpat.

Nářečí slezská (dř. lašská):

1. **Moravská (jižní) podskupina** – kolem Štramberka, Příbora a Frenštátu pod Radhoštěm

2. **Opavská (západní) podskupina** – kolem Opavy až za Hlučín, po Klimkovice a v záp. části býv. národnostního výběžku jv. od Bílovce

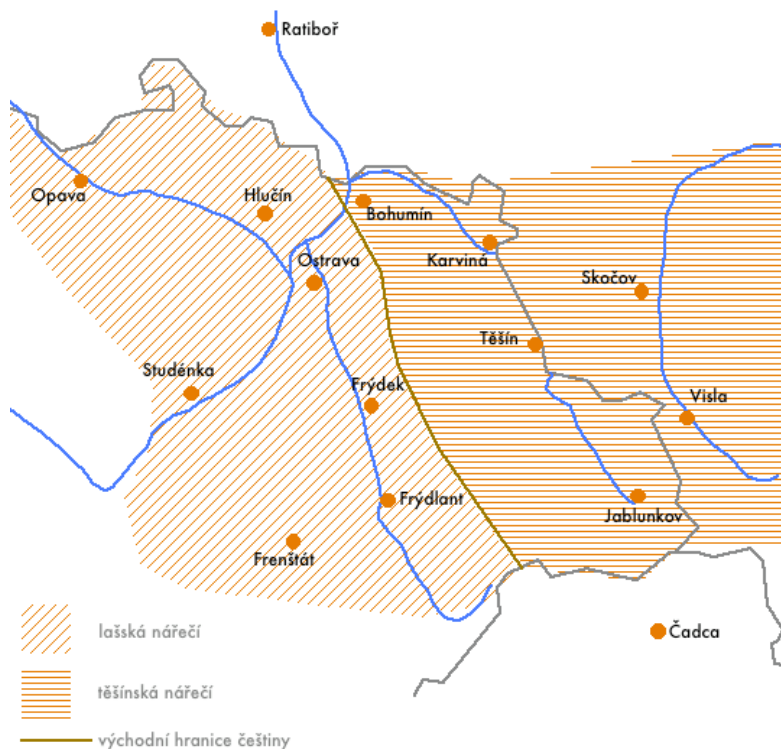
Branické nářečí (v záp. přesahu do Polska)

3. **Ostravská (východní) podskupina** – kolem Ostravy a Frýdku-Místku

Hornoostravické nářečí (jv. od Ostravy – od Vratimova k jihu, Severohlučínský úsek – pohraniční vesnice sev. od Hlučína – celý vých. přesah do Polska)

Baboromské nářečí (Boborów s Jarowniowm sz. od Ratiboře na dřívějším polsko-něm. jazykovém pomezí)

4. **Nářečí slezskopolská** – česko-polský smíšený jazykový okruh, západní okrajový pás vých. od Frýdku-Místku po Domaslavice, úseky: karvinský, bohumínský, těšínský, jablunkovský

Nářečí Slezska. Zdroj: Wikipedia.

Dostupné z WWW: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/cs/6/69/NareciSlezsko.png>

Základní znaky nářečí českého jazyka

Nářeční charakteristiky vycházejí z Běličovy publikace *Nástin české dialektologie* (1972). Popis mluvy tak již nemusí vždy odpovídat aktuálnímu stavu nářečí a je třeba vzít v úvahu, že řada jazykových jevů se vyskytuje jen u nejstarší generace. Příkladem může být výskyt hláskové změny *š' > š'* (*š'estí > štěstí*), která byla provedena v nářečích českých, v nářečích moravských (střm., vmor., slez.) nikoliv. Současné dialektologické výzkumy v moravských oblastech, které jsou zaměřeny na mluvu nejmladší generace, však potvrzují ústup nářeční varianty ve prospěch spisovné podoby.

Česká nářečí

Společné znaky českých nářečí jsou následující:

- 1) změna *y, í > ej*, např. *mlejn, dobrej, strejc, nosejk, vozejk* ad.
- 2) změna *ou > ú*, např. *mouka, vezou* ad.
- 3) změna *aj > ej*, např. *dej, vejce* ad.
- 4) změna *a > ě > e*, např. *ležet, oráče* ad.
- 5) změna *u > i, ú > í*, např. *cizí, jib, klíč* ad.
- 6) slabikovorné *r, l* v rozsahu spisovného jazyka, např. *vlk, srp* (výjimkou je oblast Podkrkonoší, kde se vyskytuje průvodní samohláska *peršet, misel*)
- 7) tvrdé souhlásky *d, t, n* před *e*, např. *vedete, nesete* ad.
- 8) jediné *l*, např. *lavice, lípa* ad.
- 9) jediné *i, í*, např. *pila, mísa, líko* ad.
- 10) změna *ó > uo > ú*, např. *kůň, můj* ad.
- 11) úženi *ie > í*, např. *víra, pásek, staveň* ad.
- 12) úženi *é > í*, např. *řict, želí, mlíko* ad.
- 13) protetické *v*, např. *vokno, von* (výjimkou je Doudlebsko v již. Čechách, kde je *obeň* apod.)
- 14) asimilace znělosti *sb > sch*, např. *schon, schodit, schromáždění* ad.
- 15) změna *šč > š'*, např. *štípat, štáva, šestí* ad.
- 16) v nom. pl. adjektiv jediná koncovka pro všechny rody, např. *beskí hoši, beskí ženská, pjekní kořata* ad.
- 17) v instr. pl. koncovka *-ma*, např. *s chlapcema, s keravama, s cizejma lidma*
- 18) v 3. os. pl. koncovka *-aj, -ej*, např. *voňi dávaj, házej, nosej* ad.
- 19) zánik *-l* v přičestí minulém, např. *von to přines, utek, zamet* ad.

Jednotlivé nářeční skupiny mají kromě výše uvedených jevů znaky typické pro danou oblast. K nejvýznamnějším patří tyto:

1. **nářečí východočeská (severovýchodní)** – pro tato nářečí je typická především bilabiální výslovnost hlásky *v* (výslovnost přepsána grafémem *v*), např. *pravda, Václav, slavněj* apod., větší míra změny *í > ej*, např. *vozejk*, ale i *s prácej, ulácej* ad., dat. a lok. sg. zakončeným na *-oj*, např. *bratroj, mužoj* ad., nom. v platnosti ak., např. *viděli sme vojáci*, ad.

2. **nářečí jihozápadočeská** – k nejvýraznějším znakům patří např. ustrnulá posesivní adjektiva typu *sestřino dětí, tatínkovo bratr* apod., dále rodová a rodinná jména na *-ojc, -ouc*, např. *Horažďojce, Novákouc* apod., v západní části je to pak anticipace měkkosti, tj. výslovnost *j* před *t', d'* v zavřených slabikách, např. *ajt', zaplajt'* apod., v jižní části je to zejména disimilace sykavek a zubnic, např. *přej žimu* apod. V nejižnější části se objevují zbytky starých měkkých retnic *bji, pji, mji, vji, fji*, např. *bjič, pjivo, milej, vjidle, rafjička* ad. Chodské nářečí je typické zejména protetickou hláskou *b*, např. *Hadam, Eva, hiskera, hucho* ad., změnou *ej, ý > ij*, např. *dobrij, netoulij se* ad., nebo změnou *d > r* mezi samohláskami, např. *děrek, bure, pureš* apod.

3. **nářečí českomoravská (jihovýchodní)** – v těchto nářečích se spojují znaky typické jak pro nářečí česká, tak moravská, proto zde např. nacházíme tvary přehlasované i nepřehlasované jako *kaša* i *kaše*, *slepica* i *slepice* apod. K typickým znakům patří např. zachování skupiny *šč*, např. *ščáva*, výskyt skupina *bja*, *pja*, např. *bloubjata*, *poupjata* ad.

4. **nářečí středočeská** – mají řadu znaků společných s obecnou češtinou (viz část o obecné češtině v rámci kapitoly Dialektologie). Ke zvláštnostem této mluvy patří např. adjektivní deklinace *mladebo*, *mlademu*, *vo mladom*, *s mladejm* či tvary na *-ovic*, např. *Novákovíc* ad.

Středomoravská nářečí (dř. hanácká)

Společné znaky středomoravských nářečí jsou následující:

- 1) změna *y, í > ej > é*, např. *mlén*, *dobré*, *stréc*, *noséke*, *vozéke* ad.
- 2) změna *ou > ú > ó*, např. *móka*, *vezó* ad.
- 3) změna *aj > ej > é*, např. *dé*, *véce* ad.
- 4) změna *a > ě > e*, např. *ležet*, ale v koncokách zůstává *a*, např. *oráča* ad.
- 5) změna *u > i/e, ú > í/ó*, např. *cizí/cezí, jih, klíč/klóč* ad., v koncokách je *-u, -o, -ó*, např. 1. sg. *biju/bijo*, 3. pl. *bijó* ad.
- 6) krátká samohláska ve slovech jako *klada*, *rana*, *blato* ad.
- 7) slabikotvorné *r, l* v rozsahu spisovného jazyka, např. *vlk*, *srp* ad.
- 8) tvrdé souhlásky *d, t, n* před *e*, např. *vedete*, *nesete* ad.
- 9) jediné *l*, např. *lavice*, *lípa* ad.
- 10) jediné *i, í*, např. *pila*, *mísa*, *líko* ad., zčásti je za *i, y > ê* (široké), např. *pěsk*, *abé* ad.
- 11) změna *ó > uo > ú*, např. *kůň*, *můj* ad., někdy se *ú* krátí, např. *vuž*, *muj* ad.
- 12) úžení *ie > í*, např. *víra*, *písek*, *staveňí* ad., někdy se *í* krátí, např. *mira*, *vira* ad.
- 13) úžení *é > í*, např. *řít*, *želí*, *mlíko* ad., někdy se *í* krátí, např. *vobili*, *mlíko* ad.
- 14) protetické *v*, např. *vokno*, *von* (v záp. části)
- 15) asimilace znělosti *sb > ẓb*, např. *ẓbon*, *ẓhodit*, *ẓbromáždění* ad.
- 16) zachovaná skupina *šč > št'*, např. *ščípat*, *ščáva*, *ščest'í* ad.
- 17) slabiky *bja*, *pja*, např. *holóbjata*, *pópjata* ad.
- 18) v nom. pl. adjektiv mask. živ., např. *dobří lidí* ad.
- 19) imperativ typu *padni – padněte, ubíhí – ubíhňte* ad.
- 20) v 3. os. pl. koncovka *-ijó*, např. *oňi prosijó*, *dávajó*, *ščípajó* ad.
- 21) *l* v přičestí minulém, např. *přinesl*, *utekl*, *zametl* ad.

K nejvýznamnějším znakům jednotlivých nářečních skupin patří:

1. **nářečí centrální** – jež má dvojí *e* a dvojí *o*, např. *les* ale *rěba*, *oko* ale *ẓób* ad.

2. **nářečí západní** – jež má jedno *e* a jedno *o*, např. *les*, *reba*, *oko*, *ẓob* ad. V *horské* nářečí je to pak především změna *o > u*, např. *puzur*, *kupec* (kopec) ad.

3. **nářečí jižní** – jež má dvojí *e* a jedno *o*, např. *les* ale *rěba*, ale *oko*, *ẓob* ad.

Východomoravská nářečí (dř. moravskoslovenská)

Společné znaky středomoravských nářečí jsou následující:

- 1) neprovedena změna *y, i > ej*, např. *mlín, dobrí, stríc, nosík, vozík* ad.
- 2) neprovedena změna *ou > ú*, např. *múka, vezú* ad.
- 3) neprovedena změna *aj > ej*, např. *daj, vajce* ad.
- 4) neprovedena změna *a > ě > e*, např. *ležat*, ale *a* za pův. nosovku *ɛ* se změnilo v *e*, např. *deset, devjet* ad.
- 5) neprovedena změna *u > i, ú > í*, např. *cuzí, jub, klíč* ad.
- 6) krátká samohláska ve slovech jako *jama, vrana, lbat* ad.
- 7) slabikotvorné *r, l* ve větším rozsahu než ve spisovném jazyce, např. *vlk, srp*, ale i *žrd, čpáke*, dále pak průvodní samohláska typu *spadél, neset* ad.
- 8) tvrdé souhlásky *d, t, n* před *e*, např. *vedete, nesete* ad.
- 9) dvojí *l* – měkké a tvrdé, např. *lřpa, hlad* ad.
- 10) jediné *i, í*, např. *pila, misa, liko* ad.
- 11) změna *ó > uo > ú*, např. *kuň, múj* ad.
- 12) úžení *ie > í*, např. *vira, písek, stavení* ad.
- 13) neprovedeno úžení *é > í*, např. *řect, želé, mléko* ad.
- 14) *o-* na počátku slova, např. *okno, on* ad.
- 15) asimilace znělosti *sb > ẓb*, např. *ẓbon, ẓbodit, ẓbromáždění* ad.
- 16) zachovaná skupina *šě > št'*, např. *šěpat, šěáva, šěst'í* ad.
- 17) v dat. pl. mask. a neut. nejčastěji koncovka *-om*, např. *chlapom, dubom, húsatom* ad.
- 18) gen. – akuz. typu *máme dobrích súsedú* ad.

K nejvýznamnějším znakům jednotlivých nářečních skupin patří:

1. **nářečí podlužské** – jež má přič. minulé typu *mobél, nesél* či 3. os. pl. prez. typu *oňi prosá, vozá* ad.
2. **nářečí dolská** – jež mají většinou *í* za *é*, např. *mlíko, dobrího* ad.
3. **nářečí kelčské** – jež má za *ú, ó > ou*, např. *mouka, vouz* ad.
4. **nářečí valašská** – zachovávají rozdíl *i – y* (*bił – był*), užívají měkké retnice (*p'ena, m'ekž*) a infinitiv na *t'* (*volat'*) ad.
5. **nářečí kopaničářská** – mají řadu znaků slovenských, např. *r* místo *ř* (*breza, tri* ad.) nebo 1. os. sg. na *-em*, např. *vedem, nesem, pijem* ad.

Slezská nářečí (dř. lašská)

Společné znaky středomoravských nářečí jsou následující:

- 1) neprovedena změna $y, i > ej$ a ztráta kvantity, např. *mbyn, dobry, stryk* ad.
- 2) neprovedena změna $ou > ú$ a ztráta kvantity, např. *muka, vezu* ad.
- 3) neprovedena změna $aj > ej$, např. *daj, vajco* ad.
- 4) změna $a > ě > e$, např. *ležec*, ale v koncovkách zůstává a , např. *orača* ad.
- 5) neprovedena změna $u > i, ú > í$ a ztráta kvantity, např. *cuži, juh, kluč* ad.
- 6) krátká samohláska ve slovech jako *dam, mam, muj, vim* ad.
- 7) nedostatek slabikotvorného r, l , např. *vylna, pylny, vyrba, sryp* ad.
- 8) palatalizace souhlásek d, t, n před e , např. *vedě'e, nese'e* ad.
- 9) dvojí l – střední a tvrdé, např. *lípa, hlád* ad.
- 10) dvojí i ($i - y$), např. *píla, misa, lyko* ad.
- 11) změna $ó > uo > ú$ a ztráta kvantity, např. *kuň, muj* ad.
- 12) úžení $ie > í$ a ztráta kvantity, např. *vira, písek, staveňi* ad.
- 13) neprovedeno úžení $é > í$ (pouze v některých případech) a ztráta kvantity, např. *řec, obile/obilí, mleko/mlíko* ad.
- 14) o - na počátku slova, např. *okno, on* ad., nedostatek protetického j -, např. *iska, izba* ad.
- 15) asimilace znělosti $sb > zb$, např. *zbon, zbodić* ad.
- 16) zachovaná skupina $šć > št'$, např. *šćipac, šćava* ad.
- 17) $dž$ za pův. psl. dj , např. *zachtadženy, vysvobodženy* ad.
- 18) $ć, dž$ za pův. t', d' , např. *ćicho, džedžina* ad.
- 19) $ś, ź$, např. *śiń, śito, vźac* ad.
- 20) přízvuk ustálen na předposlední slabice
- 21) gen. pl. mask. na $-uv$, např. *synuv, chłopuv* ad.
- 22) gen. – akuz. typu *ma dobrich suseduv* ad.

Mezi slezskými nářečími jsou značné rozdíly. Liší se především různou výslovností měkkých souhlásek $t' - ć - č, d' - dž - dž, ś - ś, ź - ź$, dále rozdíly v měkkosti retnic a rozsahem výslovností $i - y$ a ve změnách za slabičné r, l . Základním dělítkem 3 nářečních skupin je výslovnost původního t', d' před $ć, i$:

1. **moravská skupina** – zachovává t', d' , např. *děti, dědina, ticho* ad.
2. **ostravská skupina** – za t', d' má $ć, dž$, např. *džeci, džedžina, ćicho* ad.
3. **opavská skupina** – za t', d' má $č, dž$, např. *džeci, džedžina, ćicho* ad.
4. **nářečí slezskopolská** představují smíšený okruh, ve kterém se vyskytuje řada přechodových znaků vícero jazyků, zejména však polštiny.

Obecná čeština

Obecná čeština je nespisovná forma českého jazyka používaná v běžné ústní komunikaci. Tradičně se definuje jako interdialekt používaný zejména v Čechách a na západní Moravě. Je poměrně nezkonsolidovanější z českých interdialektů, vznikla na střech. základě nivelizací čes. nářečí v užším smyslu. Liší se od ostatních interdialektů tím, že je odolnější a v oblasti českých nářečí v užším smyslu se jí často užívá též ve funkci hovorové spisovné češtiny, tj. objevuje se i v méně oficiálních promluvách, ve kterých se v jiných oblastech dává přednost užití spisovného jazyka. Není kodifikována, a vyvíjí se proto rychleji a plynuleji než spisovný jazyk. Některé prvky obecné češtiny pronikají do hovorové podoby spisovného jazyka.

Jistá kvalitativní převaha obecné češtiny nad ostatními interdialekty je dána tím, že se jedná o běžnou mluvu politického, hospodářského a kulturního centra státu. Za těchto okolností proniká obecná čeština zčásti i na Moravu a do Slezska pohybem obyvatelstva, zároveň však k ní přecházejí také někteří lidé narození a vyrostlí v oblastech moravských a slezských. Postupné pronikání obecněčeských prvků do jiných nářečí (kde jsou stále vnímány jako cizí) můžeme v současné době pozorovat zejména díky vlivu médií.

V tvarosloví a hláskosloví vykazuje obecná čeština oproti spisovné poměrně pravidelné odchylky, zejména:

1. změna *é > ý/í*: *malý město, plamínek, lítat, mlíko* ad.
2. změna *ý/í > ej*: *malej dům, mlejn, plejvat, bejt, cizej* ad.
3. unifikace koncovek pl. adjektiv: *malý lidi, malý ženy, malý města* ad.
4. unifikace koncovky *-ma* v inst. pl.: *těma dobrejma lidma, cizejma ženama, městama* ad.
5. protetické *v-* u slov začínajících na *o-*: *votevřit vokno* ad.
6. zánik slabičného *-l* v zakončení příč. min. mask.: *řek, moh* (místo *řekl, mohl* ad.)

Městská mluva

K interferenci různých nářečních systémů dochází hojněji ve městech. V oblasti nářečí českého jazyka je dnes základní vrstvou běžné mluvy ve městech v podstatě regionálně česká obecná čeština, v městech moravských a slezských pak příslušné oblastní interdialekty.

K obecně nejznámějším patří bezesporu mluva užívaná v Brně – **hantec**. Vznikl během několika staletí smíšením češtiny s jazyky dalších obyvatel Brna – především Němců, Italů a Židů. V 19. století a na začátku 20. století byl hantec běžně používán nižšími třídami. Dnes není původní forma hantecu běžná, ale množství jednotlivých výrazů je v lokální řeči obecně používáno. Mezi nejznámější slova patří *šalina* (tramvaj), *čurina* (legrace), *hokna* (práce), *žoncna* (slunce), *love* (peníze) ad.

V poslední době vstoupila do širšího povědomí také **ostravská městská mluva**, zejm. díky internetovému blogu „Ostraváka“¹. Mezi nejznámější slova patří *bebechy* (harampádí), *cyb*, *bulat šichty* (vynechávat směny) ad.

---

¹ V letech 2004 – 2006 vydával blog pod pseudonymem Ostravak Ostravský na adrese <http://ostravak.bloguje.cz>. Jeho texty z tohoto blogu, psané v období let 2004 – 2006, vycházely i knižně (vydavatelství Repronis vydalo již 6 dílů, poslední vyšel v únoru 2007) a na CD nosičích.

České jazykové ostrovy (enklávy) v zahraničí

K českému původu se v zahraničí hlásí podle údajů Ministerstva zahraničních věcí ČR téměř dva miliony lidí. Mnozí z nich již česky nemluví, ale uchovávají si povědomí sounáležitosti s českým národem a s kulturou svých předků. K nejpočetnějším českým komunitám v zahraničí patří:

USA	1 299 000
Slovensko	59 000
Německo	50 000
Kanada	46 000
Austrálie	20 000
Rakousko	20 000
Švýcarsko	20 000
Chorvatsko	15 000
Ukrajina	11 000
Izrael	8 000
Británie	6 000
Rumunsko	5 800
Francie	5 000
Bulharsko	5 000
Nizozemsko	3 500
Polsko	3 000
Brazílie	3 000
Argentina	3 000
Jihoafrická republika	2 300
Nový Zéland	1 000
Norsko	700
Kazachstán	600
Moldávie	500
Dánsko	500
Zimbabwe	100

Pramen: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2001

Do mluvy obyvatel enkláv pronikají prvky příslušných domácích jazyků, často dochází přímo k prolínání s češtinou (hlavně v prostředí jazykově příbuzném). Pro českou dialektologii mají však zvláštní význam malé venkovské ostrůvky, pokud byly vytvořeny v průběhu 18. a 19. století obyvatelstvem nářečně zhruba stejnorodým, jako např. osady v Polsku v polovině 18. stol. kolonisty z oblasti severovýchodočeské či v 19. stol. daruvarský ostrov v Chorvatsku, v 60. letech ve Volyni na Ukrajině, nebo z oblasti střech. a jzčes. v pol. 19. stol. vesnice v dnešním rumunském Banátě. Starší kolonie z doby pobělohorské již zcela asimilovaly, zatímco v některých enklávách z 18. a 19. století (např. polský Zelów) dodnes exulanti udrželi češtinu jako jazyk komunikace mezi sebou. Izolovanost mluvy těchto osad od celku národního jazyka má za následek, že se zde plněji zachovaly některé starobylé nářeční znaky, které na domácím území vlivem novějších vyrovnávacích procesů již značně ustoupily příp. zanikly.